

Цінько Світлана Василівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови,
літератури та методики навчання Глухівського національного
педагогічного університету імені Олександра Довженка, м. Глухів.
lana_ts_1@ukr.net

МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ У КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДХОДУ

Інноваційний підхід до освітнього процесу в сучасній школі передбачає підготовку самодостатньої особистості, яка може реалізувати себе в суспільстві, уміє знаходити вихід зі складних ситуацій, здатна до мобільності та конкурентоспроможності, прагне стати професіоналом своєї справи. Чільне місце в цьому процесі відводиться формуванню критичного мислення здобувачів освіти, відтак важливим завданням учителя є формування особистості школяра як «учня-мислителя», здатного самостійно здобувати знання, застосовувати їх на практиці, логічно мислити, вирішувати складні інтелектуальні завдання.

Окремі питання формування критичного мислення на уроках української мови досліджували вчені: А. С. Байрамов, В. І. Бондар [1], С. М. Бурлака [2], О. М. Давиденко [3], Д. Л. Десятов, Л. І. Іваненко, О. М. Іванова [4], Л. А. Києнко-Романюк [5], В. М. Козира [6], М. І. Крайня [7], А. Кроуфорд, В. А. Кушнір, О. Лабенко, О. Г. Марченко [8], Т. О. Олійник, О. І. Пометун [9; 10], С. О. Терно, О. В. Тягло [11], Г. В. Ущиповська, Т. І. Хачумян та інші.

Проаналізувавши різні науково-педагогічні джерела, зазначимо, що технологія формування критичного мислення на уроках української мови складається з трьох стадій: виклику, осмислення та рефлексії. На кожній стадії можна використовувати різні методи та прийоми, які вчитель вважатиме найбільш доцільними й продуктивними.

Перша стадія характеризується актуалізацією знань, збудженням інтересу до вивчення нового матеріалу.

Наприклад, під час актуалізації опорних знань можна застосувати інтерактивну вправу «Мікрофон», щоб перевірити, як учні володіють матеріалом попередньої теми чи розділу. Запитання можна інтерпретувати так: *«Я вважаю, що цей текст належить до (розмовного, публіцистичного, художнього...) стилю. Доведіть, чи це так?»*. Таким чином можна адаптувати усім відомий «Мікрофон» з його традиційними запитаннями-відповідями на вправу для розвитку критичного мислення школярів.

Можна також на етапі актуалізації використовувати прийом «Ланцюжкові запитання»: учні по черзі або за бажанням ставлять однокласнику певне питання з вивченої теми. Варто наголошувати, що запитання має передбачати не репродуктивну відповідь, а спрямовувати на висловлення власної думки, погляду.

Заслужує на увагу інтерактивний прийом «Генератор ідей». Методика роботи така: кожен учень повинен згадати й записати інформацію з вивченої

теми, потім обмінятися нею в робочих парах або групах, після чого кожна група називає лише одне правило чи інформацію, при цьому сказане не повинно повторюватись. Інформація коротко фіксується вчителем, обговорюється з класом, а далі виправляються помилки, якщо вони є.

Друга стадія навчання характеризується сприйняттям навчального матеріалу, формуванням умінь та навичок, закріпленням отриманих знань.

Продуктивними для розвитку критичного мислення на уроках української мови є імітаційні форми роботи, адже вони впливають на активне мовленнєве спілкування старшокласників на наукові теми, на сприйняття та відтворення навчальних текстів на уроках і в повсякденному житті, допомагають у побудові власних логічних міркувань. Такі прийоми варто застосовувати на уроках розвитку мовлення, на аспектних уроках, використовуючи діалогічне спілкування. Продуктивною формою роботи є «обмін ролями», коли учням надається можливість на декілька хвилин «стати вчителем», пояснити однокласникам матеріал (вимагає попередньої ретельної підготовки) або пояснити, як треба виконувати вправу.

Ефективним, на наш погляд, є прийом текстової дискусії, який найдоцільніше використати під час роботи з текстами різних стилів, у процесі аналізу яких учні в групах обговорюють їх, відстоюють власну позицію, використовуючи для цього цитати, загальновідомі факти, приклади з життя, літератури тощо. У процесі такої роботи в учнів розвивається критичне мислення, вони аналізують, зіставляють інформацію, визначають істинність чи хибність тверджень, висловлюють власні думки.

Також для розвитку критичного мислення можна застосовувати інші інтерактивні прийоми: складання таблиць, асоціативні схеми, групування тощо. Це дозволяє учням встановлювати логічні зв'язки, на основі них міцно засвоювати матеріал.

На етапі закріплення нових знань учителю варто добирати такі методи та прийоми, які б допомогли закріпити в пам'яті учнів знання і навички, потрібні їм для самостійної роботи з новим матеріалом. Зокрема, можна використати прийом «Правильні та помилкові твердження», який дозволить учням аналізувати інформацію, виділяти головне, знаходити істинність чи помилковість суджень.

Наприклад, знайти й указати помилкове твердження (до теми «Словосполучення»):

- 1) *Словосполучення складається з граматично нерівноправних слів, з яких одне – головне, а інше – залежне.*
- 2) *У словосполученнях між словами встановлюється підрядний зв'язок.*
- 3) *Словосполучення бувають безприменникові і применникові.*
- 4) *Словосполученнями можуть бути однорідні члени речення, однакові слова, фразеологізми, граматична основа.*

Прийом «ПРЕС» можна використовувати з метою пошуку вагомих аргументів та формулювання своєї думки відповідно до дискусійного питання. Завдяки його застосуванню учні вчать виділяти головне, висловлювати ідеї у вигляді чіткої та логічної структури. Найдоцільніше використовувати прийом

«ПРЕС» на етапі закріплення нових знань, проте він може бути застосований і на інших етапах уроку. Стратегія використання цього прийому передбачає чотири етапи:

- 1) висловлювання своєї думки: «На мою думку...», «Я вважаю...»;
- 2) пояснення причини відповідної точки зору: «Саме тому...», «Через це...», «З цієї причини...»;
- 3) наведення прикладів, додаткових аргументів, щоб закріпити свою позицію: «Наприклад, ...»;
- 4) узагальнення, формулювання висновків: «Таким чином,...», «Отже,...».

З метою перевірки навичок учнів застосовувати вивчений матеріал на практиці доцільно впроваджувати до навчального процесу прийом «Співавтори». Це групове написання тексту на певну тему за поданим планом. Кожному учню треба написати одне речення. Під час роботи аркуш згортають, щоб ніхто не бачив інформації, крім останнього речення. Результат зачитує вчитель, разом з класом аналізує написане, звертає увагу на проблеми, які треба усунути. Цей прийом доцільно використовувати у процесі вивчення більшості тем. Наприклад, перед учнями можна поставити завдання: написати розповідь на тему «Ранок настає», використовуючи лише непоширені речення.

Також на уроках української мови на етапі закріплення у якості творчого завдання можна використати складання сенканів (синквейків) або діамант, об'єднавши учнів у групи для активної співпраці.

Наприклад, в 11 класі під час роботи над темою «Вступ. Українська мова у світі. Українська діаспора» можна запропонувати учням скласти сенкан про мову. Після написання варто презентувати власні твори однокласникам. Орієнтовно робота може бути такою:

Сенкан

Мова.

Унормована, рідна.

Об'єднує, лунає, дзвенить.

Безсмертна душа кожного народу.

Скарб.

Складання сенканів та діамант дає можливість учням критично та творчо мислити, виділяти основне, стисло характеризувати визначену тему.

Третя стадія має на меті осмислення та узагальнення навчального матеріалу, висловлення думок учнів про досягнення завдань уроку. Вона передбачає використання різних методів та прийомів, що сприяють персоналізації знань, забезпеченню їх міцності, усвідомленню способів пізнавальної діяльності.

Одним із цікавих та пізнавальних прийомів може бути «Скринька щастя». Учні по черзі передають скриньку один одному, витягують аркуші із запитаннями та завданнями:

Який епіграф ти б міг підібрати до сьогоднішнього уроку?

Чому слово «різьбяр» пишеться без апострофа?

Чим відрізняються односкладні речення від неповних? тощо.

«Скринька щастя» дозволяє в цікавій формі дізнатися думки учнів про результати роботи, перевірити рівень знань учнів з теми, у цікавій формі завершити урок.

Варто використати на заключному етапі прийом «Аукціон». Учні повторюють інформацію, отриману на уроці, постійно доповнюючи один одного. Той, хто назве ознаку останнім, а інші не зможуть доповнити, здобуває перемогу.

На етапі підсумку можна застосовувати роботу в групах, зокрема застосувати прийом «Доміно». Для учнів кожної з команд пропонуються незакінчені фрази, а закінчення подані на інших аркушах. Школярам треба їх поєднати, щоб отримати правильні твердження. Це можуть бути визначення понять, основні правила, чи просто речення, які треба логічно поєднати за змістом.

Отже, використання інтерактивних методів та прийомів на кожному з етапів уроку сприяє розвитку критичного мислення учнів, умінь аргументувати власну думку, інтерпретувати факти, події і явища, зіставляти, аналізувати, співпрацювати у групах, підсумовувати навчальний матеріал.

Література

1. **Бондар В. І.** Критичне мислення в психології та педагогіці: сутність, розвиток, формування. К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 106 с.
2. **Бурлака С. М.** Формування життєвих компетентностей школярів засобами технології розвитку критичного мислення та проектної діяльності. Х. : Основа, 2018. 109 с.
3. **Давиденко О. М.** Розвиток критичного мислення на уроках мови і літератури. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2005. № 2. С. 7–8.
4. **Іванова О. М.** Навчаємо критично мислити. Відкритий урок: Розробки, технології, досвід. *Науково-методичний журнал*. 2007. № 2. С. 8–16.
5. **Києнко-Романюк Л. А.** Учителю про розвиток критичного мислення в учнів і студентів: теорія і практика. *Рідна школа*. 2006. № 7. С. 68–70.
6. **Козира В. М.** Технологія розвитку критичного мислення у навчальному процесі: навч.-метод. посіб. для вчителів. Тернопіль : Астон, 2017. 59 с.
7. **Крайня М. І.** Критичне мислення на уроках української мови та літератури. Х. : Основа, 2009. 156 с.
8. **Марченко О. Г.** Формування критичного мислення школярів. Х. : Основа, 2007. 158 с.
9. **Пометун О. І.** Основи критичного мислення: навч. посіб. для учнів ст. кл. загальноосвіт. шк. Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2010. 212 с.
10. **Пометун О. І.** Технології розвитку критичного мислення учнів. К. : Плеяда, 2006. 220 с.
11. **Тягло О. В.** Критичне мислення: навч. посіб. Х. : Основа, 2008. 189 с.
12. **Харченко Н.** Розвиток критичного мислення. Інноваційні форми роботи для дітей і дорослих. К. : Шкільний світ, 2018. 120 с.